Külgazdaság, XLIV. évf., 2000. október

EURÓPAI UNIÓ

A rovat a Külügyminisztérium támogatásával jött létre

Az EU agrárpolitikája az agrárkereskedelem liberalizásának tükrében

HANZELL CSILLA – POPP JÓZSEF

Az Európai Unió közös agrárpolitikáját (Common Agricultural Policy = CAP) sokkal inkább az EU belső igényei, s nem a világ szélesebb körű elvárásai határozták meg. Az élelmiszer-biztonság megteremtését az élelmiszer-önellátásra való törekvés jelentette. Az EU agrárgazdaságának adottságait és komparatív előnyeit figyelembe véve ellentmondásos a Közös Agrárpolitika és az Agenda 2000. Az EU-nak a liberális agrárkereskedelmet képviselő Cairns-csoport támadása mellett szembe kell(ett) néznie az USA agrárpolitikájának 1996. évi reformjával is, amely szerint a jelenleg is érvényben lévő Farm Bill (mezőgazdasági törvény) megszüntette a termelési szerkezethez kapcsolódó támogatásokat. Az USA tehát a GATT–WTO megállapodás szerinti „kék dobozból" „zöld dobozra"[1] alakította át a mezőgazdasági támogatásokat. Az új évezredben az EU eddigi agrárpolitikája nem nagyon felel meg a változó világ kihívásainak. Az új korszakban környezetvédelmi szempontból is a világon a lehető legmagasabb fenntartható termelékenység elérésére kell törekedni az őserdők további pusztításának megakadályozása céljából, amihez elengedhetetlen az agrártermékek szabad(abb) kereskedelme. Az EU nem engedheti meg magának, hogy kizárólag Európa természet- és tájvédelmével foglalkozzon, és ne vegyen tudomást a globális környezeti válságról. A Közös Agrárpolitikát tehát ma már nem az EU belső igényei, hanem a 21. század globalizációjának kihívásai alapján kell megítélnünk.

A Közös Agrárpolitika előzménye és válsága

A második világháború után, 1947-ben létrejött a GATT és megnyílt – nem az agrártermékek vonatkozásában – a szabad kereskedelem lehetősége. Mind az európai, mind az amerikai farmerek emlékezetében még erősen élt a nagy gazdasági világválság rémképe, vagyis a mezőgazdasági árak összeomlása, és nem szívesen kockáztatták a mezőgazdasági támogatások feladását. Az USA megígérte mezőgazdasági érdekvédelmi

[1] A GATT megállapodás alapján a kék dobozba a kínálatcsökkentő programokban elnyerhető támogatások (például kompenzációs kifizetések az EU-ban), a zöld dobozba pedig a kereskedelem- és termeléssemleges támogatások (például marketing, élelmiszersegély) tartoznak.

Popp József, az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet kutatási igazgató-helyettese.
Hanzell Csilla, a Gabona Részvénytársaság üzletkötője.

szervezeteinek, hogy ha elfogadják a második világháború idejére az 1930-as években (a gazdasági világválság után) bevezetett támogatási rendszert, akkor azt a háború után sem változtatják meg. Az USA és Európa együttesen dolgozták ki a kereskedelem liberalizálása érdekében a GATT tervezetét – a mezőgazdasági termékek kivételével. Végül is elmondható, hogy az USA gyakorlatilag beillesztette agrárpolitikáját az 1947. évi GATT-megállapodásba, amit az európai tagországok is elfogadtak.

Az 1947. évi GATT-megállapodás paradoxona az, hogy egyszerűen nem vette figyelembe, hogy a komparatív előnyök a mezőgazdaságban nagyobbak és tartósabbak, mint a gazdaság egyéb ágazataiban. Attól is tartani lehetett, hogy meg sem születik a GATT-egyezmény, ha kitartanak a szabad agrárkereskedelem mellett.

A Közös Agrárpolitikát a magas terméshozamot biztosító technológia korszakában vezették be. A magas ártámogatások bevezetésével a farmerek kedvük szerint növelték a mezőgazdasági termelést. A világ egyik országa sem tudta teljesíteni a farmereknek tett ártámogatási ígéretét, ha egyszer a mezőgazdaságban magas színvonalú technológiára tértek át. Igaz, hogy stabil európai terméshozamokra alapozták eredetileg a Közös Agrárpolitikát, de az 1960-as évek zöld forradalma még a harmadik világ parasztságát is elérte, nemhogy az EU szakképzett farmereit.

A Közös Agrárpolitika tehát már betöltötte elsődleges feladatát, nevezetesen az élelmiszer-önellátás biztosítását. Az EU agrárpolitikája egyre nagyobb túltermelésre ösztönözte a termelőket, a termékfölösleget pedig csak exportszubvencióval lehetett harmadik országokba értékesíteni. Ez a nemzetközi kereskedelemben jelentős konfliktusokat idézett elő az EU és a többi agrárexportőr-ország (különösen az USA) között, amelyek egyre kevésbé tolerálták a Közös Agrárpolitika működésének piactorzító hatásait (a világpiaci árak leszorítását, a kíméletlen támogatási versenyt, az import beáramlását akadályozó nyílt és burkolt protekcionista intézkedéseket). Mindez hátráltatta a mezőgazdasági kereskedelmi akadályok lebontását a GATT 1986-ban elkezdődött uruguayi fordulóján. Egyébként gyakran a Közös Agrárpolitikára hivatkozva akadályozzák az agrárimportot a nagyszámú lakossággal és kevés termőfölddel rendelkező ázsiai országok is.

Még inkább ellentmondásos a Közös Agrárpolitika, ha figyelembe vesszük az EU mezőgazdaságának komparatív előnyeit. Az EU ugyanis nagyon jó mezőgazdasági adottságokkal rendelkezik. Az agrárkereskedelem liberalizálása hozzájárul az igen költséges Közös Agrárpolitika segítségével kialakított vidéki mezőgazdasági és élelmiszeripari munkahelyek megőrzéséhez. Ha az EU nem támogatja a mezőgazdasági kereskedelem további liberalizálását, akkor ezeknek a munkahelyeknek a nagy része is tönkremehet, mert a WTO úgyis gátat szab az exportszubvenciónak. A vidék hasznára válhat a nem mezőgazdasági munkahelyek decentralizációja, amit a modern elektronika és szállítás tesz lehetővé. A magas szakképzettséget igénylő munkát növekvő mértékben ott végzik el, ahol a szakképzett munkaerő lakik. A szakképzett lakosság (és a decentralizált munkahelyek) számára vonzó lehet a vidék, ha kellemes környezetről és egészséges agrárgazdaságról van szó.

Az EU Közös Agrárpolitikájának továbbá szembe kell(ett) nézni az USA agrárpolitikájának 1996. évi reformjával, azaz a veszteségtérítési rendszer és az ezzel kapcsolatos ugaroltatás megszüntetésével. Egészen az utóbbi időszakig az USA óriási készleteket halmozott fel mezőgazdasági termékekből (elsősorban szemes- és tejtermékből) a piaci intervenció keretében és az ugaroltatás évenként változó mértékétől függően a termelésből kivont terület nagysága egyes években elérte a 24 millió hektárt. Ez egyúttal védőernyőt is jelentett az EU agrárexportja számára, mert az USA mezőgazdasági termelésének visszafogásával viszonylag magasabb világpiaci árak alakultak ki. Az EU csak az 1996. évi Farm Bill (az USA mezőgazdasági törvénye) elfogadása után érezte igazán,

hogy agrárexportjának fajlagos költségét mennyiben emeli az ugaroltatási rendszer eltörlése az USA-ban.

Az *EU-ban* a gazdálkodóknak fizetett magas intervenciós ár végül is költséges túltermelésbe csapott át, sőt az agrárszektoron belül jelentős mértékben megnőttek a jövedelmi különbségek, ugyanis a mezőgazdasági támogatások 80 százalékát a legnagyobb és legtermelékenyebb farmok viszik el. Az *USA-ban* is hasonló helyzet alakult ki, elsősorban az 1996-ig alkalmazott veszteségtérítési rendszer következtében. *Szaúd-Arábia* is ebbe a csapdába esett, amikor magas szubvenciót ígért a búzatermelőknek. A sivatagot elárasztották az öntözőberendezések és hirtelen 150 ezer tonnáról 4 millió tonnára emelkedett az évi búzatermés. Így fordulhatott elő az 1990-es években, hogy a szaúdi kormány a tonnánként 800 dollárral szubvencionált sivatagi búzát például 75 dollárért adta el Jordániának.

Az agrártámogatások allokációja egyenlőtlen, mert a műszaki fejlesztés és az intenzív termelés előnyeit kihasználó nagy(obb) farmok kapják általában az ár- és jövedelemtámogatás döntő részét és nem a támogatásra leginkább rászoruló kisgazdaságok. Az intervenciós (garantált) ár drasztikus csökkentése viszont politikailag elfogadhatatlan volt az EU-ban.

Ki kell mondani, hogy a történelemben az agrártámogatási programok nem voltak hatékonyak a kisgazdaságok megtartására. Úgy látszik, hogy a farmerek arányát a modern társadalomban mindinkább a mezőgazdaságon kívüli munkahelyek száma és értéke határozza meg. *Argentína* a világon a leggazdagabb olyan ország, amely hosszú ideje nem támogatja a mezőgazdaságot (sőt a peronista kormány 40 évig megadóztatta a farmereket). Ennek ellenére Argentínában a lakosság nagyobb aránya dolgozik a mezőgazdaságban, mint az EU-ban. 1960 és 1994 között Argentínában a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya a lakossághoz viszonyítva 20 százalékról 10 százalékra esett vissza, ezzel szemben az EU-ban ez az érték 24 százalékról 3-4 százalékra csökkent. Argentína „sikerének” titka, hogy közben lehangoló volt a gazdasági növekedés mutatója (1965 és 1990 között évi 0,1 százalékkal csökkent a GDP). Összehasonlításképpen az EU-ban ugyanebben az időszakban évi 2,3 százalékos GDP-gyarapodás mutatható ki.

Nem szabad azt várnunk tehát, hogy a mezőgazdasági ártámogatás megmenti a kisgazdaságokat. Minden országban a farmok többsége viszonylag kisméretű, tehát kevés árut termelnek piacra, ezért alacsony ártámogatásban részesülnek. Még az USA-ban is a farmok 20 százaléka állítja elő a mezőgazdasági termelési érték 80 százalékát.

Ma elsősorban a vidéki életforma és a helyi kapcsolatok értéke határozza meg, hogy a lakosság mekkora hányada él farmon (vidéken). Leginkább azok a farmerek hagyják el a mezőgazdaságot, akik a legképzettebbek és vonzó munkalehetőséget találnak az agrárszektoron kívül.

Az USA-ban a komoly agrártámogatások ellenére dinamikusan nőtt a mezőgazdaságon kívüli munkahelyek száma. 1960-ban a lakosság 7 százaléka lakott farmon, ma pedig kevesebb mint 2 százalékáról mondható el ugyanez. *Ausztrália* felszámolta az agrártámogatásokat és a kereskedelmi akadályokat, ennek ellenére 1980 óta nem változott a farmerek száma (800 ezer fő). *Japán*, ahol a világon a legnagyobb az egy hektár mezőgazdasági területre jutó támogatás, képtelen volt meggátolni a munkaerő elvándorlását a mezőgazdaságból, mert az ipar magasabb munkabéreket fizet a lakóhely közelében. A japán farmerek zöme részmunkaidőben dolgozik a farmon. 1980 és 1994 között 12,4 millió főről 6,2 millió főre csökkent a farmerek száma (a lakosság arányában kifejezve 11,5 százalékról 5,5 százalékra). Ezt a folyamatot az sem tudta megakadályozni, hogy Japánban a rizstermelők a világpiaci ár többszörösét is megkapták, óriási mértékben korlátozták az importot, és szigorúan megadóztatták a termőföld nem mezőgazdasági célra történő értékesítését. *Dél-Koreában* hasonló tendencia érvényesül, ahol a magas

agrártámogatások és szigorú importkorlátozások ellenére a lakosság arányában kifejezve az 1960. évi 66 százalékról 1994-re 21 százalékra csökkent a mezőgazdasági munkaerő. *Indonéziában* az évi 8-9 százalékos gazdasági növekedés (a pénzügyi válság előtt) mellett az utóbbi időszakban kezdődött el igazán a nagy változás. 1960-ban a lakosságnak még 75 százaléka dolgozott farmon, de ma már csak 21százalék ez az arány.

Vietnamban a háború és központi tervezés gyakorlatilag megsemmisítette az ipart. Más munkalehetőség híján 1980 és 1994 között a vietnami farmerek száma 36 millióról 42 millióra emelkedett. Jelenleg a vietnami kormány is előtérbe helyezi az exportorientált iparágak fejlesztését, sőt szívesen látja az egykor még ellenségnek számító külföldi tőkét is. Ez végső soron a kisgazdaságok számának csökkenéséhez és az életszínvonal emelkedéséhez vezet.

Portugáliában az EU-hoz való csatlakozás előtt a magas mezőgazdasági támogatás mellett viszonylag alacsony volt a mezőgazdasági elvándorlás (1970 és 1980 között évi átlagban 0,8 százalék). Az EU-tagság elnyerése után viszont a közösségi támogatás ellenére 1985 és 1994 között a farmerek száma 2,1 millió főről 1,4 millió főre apadt, azaz évi átlagban 3,6 százalékkal csökkent. Ennek oka, hogy az EU-tagországok portugáliai beruházásai során a korábbi időszakhoz viszonyítva sokkal több mezőgazdaságon kívüli munkahely keletkezett, és ezzel együtt ugrásszerűen emelkedett a bruttó hazai termék (GDP).

Elmondható, hogy azokat a farmokat mindenképpen elhagyják a farmerek, amelyek a városi munkahelyeknél rövidebb távú gazdasági lehetőséget és alacsonyabb életszínvonalat kínálnak.

A CAP-reform

Az EU a növekvő belső feszültségek ellenére általában sikeresnek tartja agrárpolitikáját. Ennek bizonyítéka az élelmiszer-önellátás és élelmiszer-biztonság megteremtése, ráadásul az EU tagországai a korábbi ellenségeskedés (egymáshoz intézett hadüzenetek) helyett egyre inkább közösséget alkotnak. Az EU agrárpolitikáját ma már nem a második világháború utáni időszak, hanem a 21. század követelményei alapján kell megítélni.

Kijelenthetjük, hogy az EU-ban az eredetileg kitűzött célok közül elsősorban az élelmiszer-biztonságot sikerült elérni. A Közös Agrárpolitika nem akadályozta meg a farmerek elvándorlását a mezőgazdaságból. A farmerek száma és összlakossághoz viszonyított aránya a támogatások ellenére több mint a felére zsugorodott. Hasonló ütemben csökkent a farmok és farmerek száma a kevésbé támogatott mezőgazdasággal rendelkező országokban is. A Közös Agrárpolitika a magas ártámogatás következtében a legtermelékenyebb és magas technológiai színvonalú farmoknak kedvezett, amelyek fokozatosan felvásárolták a műszaki fejlesztés és az intenzív termelés előnyeit kihasználni nem tudó kisbirtokokat.

Az EU agrárpolitikája ellenére megindult a vidéki lakosság elvándorlása a városokba. A mezőgazdasági támogatással járó magas adóterhek és élelmiszerárak hatására a munkahelyteremtés költségei is emelkedtek. Ez többek között szerepet játszott abban, hogy az EU-nak az utóbbi évtizedekben lényegében nem sikerült a munkahelyek számát növelni a kormányzati és mezőgazdasági szférán kívül.

A Közös Agrárpolitika nem segítette elő a természet- és tájmegőrzést, mert a mezőgazdasági ártámogatás a nagy gazdálkodó egységek gyors kialakulásához vezetett a természet-és környezetvédelem figyelembevétele nélkül. A termelés intenzifikálásával jelentős környezeti károk keletkeztek. Emellett megfigyelhető a farmok hagyományos lakóházainak feladása, valamint a vidéki települések elnéptelenedésének a veszélye.

Felvetődik a kérdés, hogy mekkora költséggel sikerült vagy nem sikerült a vidéki farmereket a földjükön tartani.

Az EU farmerei hajthatatlanul szembeszálltak a mezőgazdasági kereskedelem liberalizálásával. Hozzá kell tenni, hogy a mezőgazdaságukat támogató egyéb országok (USA, Kanada, Japán) termelői is ellenezték az agrárkereskedelem liberalizálását, de sokkal kisebb politikai hatást fejtettek ki, mint az EU farmerei.

A Közös Agrárpolitika 1992. évi reformja összefüggésbe hozható az 1986-ban elkezdődött GATT Uruguayi fordulójának határozataival, amely a mezőgazdasági támogatások (belföldi- és exporttámogatás) jelentős mértékű csökkenését tartalmazza. A Közös Agrárpolitika reformja értelmében a mezőgazdasági támogatások zömét már nem az árak garantálására, a termékfölöslegek raktározására és az export szubvencionálására, hanem a farmerek közvetlen jövedelemtámogatására fordítják. A hazai termelés visszafogását az ugaroltatás ösztönzésével és az intervenciós árak csökkentésével igyekeztek elérni. Ahogy már említettük, az USA-ban az 1996. évi Farm Bill megszüntette a kötelező ugaroltatást. A WTO-egyezmény (blue box vagy kék doboz) egyébként engedélyezi a kínálatkorlátozó (termeléscsökkentő) intézkedések hatálya alá eső közvetlen termelői támogatásokat, ha meghatározott területre, hozamra, illetve állatlétszámra szólnak, vagy ha ezek a kifizetések a bázisidőszaki termelési érték legfeljebb 85 százalékára vonatkoznak. Ebből következik, hogy az USA-ban a korábban legnagyobb támogatást élvező termékeket (búza, takarmánygabona, gyapot és rizs) előállító farmereknek kifizetett veszteségtérítést – a bázisterület maximum 85 százalékára – sem érintette a GATT-megállapodás, ennek ellenére az USA 1996-ban alapjaiban változtatta meg a mezőgazdasági ár- és jövedelemtámogatás rendszerét. A veszteségtérítést (az irányár és piaci ár különbözete) az 1996–2002 közötti időszakra előre meghatározott összegű támogatás váltotta fel, amire 7 év alatt (1996–2002) legfeljebb 36 milliárd dollár használható fel. A támogatás 1991 és 1995 közötti tetszés szerinti évben a területcsökkentő programra (kötelező ugaroltatás) bejelentett földterületre vonatkozik, ha azt a farmer mezőgazdasági termelésre használja. Az 1970-es évek elején bevezetett veszteségtérítés helyére lépett az előállított termékmennyiségtől és piaci ártól független átmeneti időszakra szóló (7 évre szóló) támogatás. Mindezek a lépések elősegítik az USA mezőgazdaságának a piachoz való alkalmazkodását, ráadásul a közvetlen jövedelemtámogatással kiszámíthatóbbá válik a farmok várható jövedelme, ami nagyobb mozgásteret biztosít a termelésnek, így jobban tud a piaci kínálat-kereslet alakulásához igazodni. Ezzel az USA felszabadította a termelési szerkezethez kapcsolódó kötöttségeket és támogatásokat. Ez azt jelenti, hogy a közvetlen támogatások a GATT-WTO megállapodás szerinti „kékdobozból” a „zöld dobozba” kerülhetnek.

A CAP-reform és az Agenda 2000 környezetvédelemmel kapcsolatos támogatásai a külterjes gazdálkodás, természet- és tájmegőrzés, valamint környezetápolás mellett kiterjednek a korábbi mezőgazdasági területek nem agrárjellegű – kulturális, sport, rekreáció – hasznosítására is, ami elsősorban a kisbirtokok közvetlen jövedelemtámogatását szolgálja. Ez nem mindig vonzó a nagy kereskedelmi farmok számára, amelyek érdekeit a Közös Agrárpolitika eredetileg képviselte. Összességében elmondható, hogy az 1992. évi CAP-reform és az Agenda 2000 közvetlen jövedelemtámogatási politikája hátráltatja a nagyobb birtokméretek kialakulását és fékezi a termelési tényezők hatékonyságának javítását.

A mezőgazdasági termékek 1995–1996. évi magas világpiaci ára rövid életűnek bizonyult és nem hozott tartós megoldást az EU-nak, sőt még nagyobb termelésre ösztönözte a farmereket 1996–1997-ben. A világ agrárkereskedelmének liberalizálása és Ázsia gazdasági növekedésének folytatása nélkül a mezőgazdasági termékek világpiaci ára a jövőben aligha éri el az 1995–1996. évi szintet. Az 1995–1996. évi magas világpi-

aci árakat részben a rossz időjárás váltotta ki, de hozzájárult az USA hibás agrárpolitikája is. Az USA mezőgazdasági minisztériuma (USDA) 1995-ben 7 százalékos kötelező ugaroltatást írt elő a takarmánygabona területére, amikor a világ takarmánygabonakészlete jelentősen leapadt. Továbbá az USA költségkímélés céljából nyugodtan csökkentette a készletállományt, habár az 1930-as évek óta takarmánygabonából a világ legjelentősebb készletállományával rendelkezett. Ilyen hibát már nem lehet elkövetni az USA-ban, mert az 1996. évi mezőgazdasági törvény megszüntette a korábbi értelemben vett termelői ár- és jövedelemtámogatást, valamint a készletezési politikát.

Az EU agrárpolitikájának lehetséges iránya

Csak az utóbbi időszakban kezdtük felismerni, hogy a világ népességének növekedése kisebb kihívást jelent, mint amire sokan számítottak. Sokkal nagyobb kihívásnak tekinthető azonban a fehérje (hús, tej és tojás) iránti keresletnövekedés kielégítése a harmadik világ országaiban, elsősorban Ázsiában. Feltehetjük magunknak a kérdést, hogy lehet-e a külterjes mezőgazdasági termelés a 21. század környezetvédelmi modellje. Természetesen az EU-ban is könnyebb megvédeni a saját természeti erőforrásokat, a tájképet és a vízminőséget, ha érvényt tud szerezni az extenzív földművelésnek. Európa kiváló agrártermelési adottságai vajon megengednek-e ekkora luxust, mert ebben az esetben a világ más részein tovább folytatódik az őserdők pusztítása az egyébként is csak külterjes mezőgazdasági termelésre alkalmas termőföld megszerzése céljából.

Az európai környezetvédőkről gyakran hangzik el olyan kritika, hogy nem veszik tekintetbe a globális környezetvédelem problémáját, hanem mindenekelőtt a saját vidéki tájkép megőrzésével vannak elfoglalva. Sőt arra is felhívják a figyelmet, hogy a szabad kereskedelem tönkreteheti az ázsiai kisgazdaságokat. Pedig a világ elegendő jó minőségű termőfölddel rendelkezik a népesség élelmiszer-szükségletének kielégítéséhez. Az ázsiai kisgazdaságok is gyorsan növelhetik méretüket, amikor az új iparágak és szolgáltatások Európához hasonlóan elszívják a mezőgazdasági munkaerőt.

Az EU a természeti erőforrások megőrzésére, illetve növelésére törekszik a 21. században. Ez viszont nagyobb agrártermelési felelősséggel párosul, amihez elengedhetetlen az óvatos és szofisztikált környezetvédelmi menedzsment. A Közös Agrárpolitika tapasztalatai az mutatják, hogy szubvenciós politikával nem lehet sikeres a természet- és tájvédelem. A kereskedelmi (árutermelő) farmok létrehozása viszont nem nyújt olyan festői látványt, hogy nagy összegű közpénzeket kapjanak a vidéki tájkép megőrzéséhez. A biotermékek piaca azonban túl kicsi komolyabb extrajövedelem realizálásához (világviszonylatban az élelmiszerpiac 1 százalékát, az EU-ban kb. 3 százalékát teszi ki), a biogazdálkodás növekedésével ráadásul csökken a biotermékek árszintje. Az EU-ban a nagy kereskedelmi farmok hozzájárulnak a világ növekvő élelmiszer-szükségletének kielégítéséhez. Ez gazdasági szempontból nagyon fontos a vidék számára, környezetvédelmi szempontból pedig a trópusi őserdők megmentését szolgálja. A nagy árutermelő farmok jövője az EU-ban is az agrárkereskedelem liberalizálásától függ. A kisgazdaságokat ezzel ellentétben a táj karbantartását, valamint meghatározott területek nem agrárjellegű – pihenés, szórakozás, sport – hasznosítását célzó közvetlen jövedelemnövelő és/vagy költségcsökkentő támogatással lehet segíteni a vidékfejlesztési, regionális és/vagy idegenforgalmi politika keretében. Ez nem veszélyezteti a szabad agrárkereskedelem kialakulását.

Az Agenda 2000 kiemelten kezeli a vidék fokozott támogatását. Mérlegelés tárgya, hogy ésszerű támogatással mit érünk el vidékfejlesztés címén. Meg kell jegyezni, hogy világviszonylatban nem sikerült komoly eredményeket felmutatni vidékfejlesztési politi-

kával (az eredmény a külföldi segélyprogramokhoz hasonlítható). Az agrártérségek népességmegtartó képességének erősítésére való törekvés nemes cél, de nem tudja megakadályozni – csak lassítani – a vidék lakosságának elvándorlását a városokba. Ez a folyamat a világ legfejlettebb vidéki infrastruktúrájával rendelkező USA-ban is feltartóztathatatlan (a városokban és a falvakban a fajlagos keresetek különbsége, valamint a szabadidő eltöltésének eltérése miatt). Ez nem jelenti azt, hogy nincs szükség vidékfejlesztésre, de a realitás talaján kell állnunk a várható eredmények vonatkozásában.

Egészséges és erős mezőgazdasági bázis népességmegtartó erejének kiépítéséhez nélkülözhetetlen a vidéki infrastruktúra megteremtése és a helyi gazdálkodó szervezetek támogatásának megnyerése. Az agrárkereskedelem liberalizálása tehát elősegíti a modern iparágak munkahelyeinek és szakképzett munkaerejének decentralizálását a vidék javára.

Az EU-ban a magas agrártámogatás ellenére sem jött létre a kívánt vidéki tájkép. A közvetlen jövedelempótló támogatás hozzájárul a táj karbantartásához, sőt a táj újjáépítését is előmozdíthatja. Ha a tájmegőrző tevékenység racionalitásáról van szó, akkor említést érdemel, hogy a látványos tájkép kialakítása inkább az életminőség kategóriájába tartozik, mintsem a globális környezetvédelemhez. A biogazdálkodás is hozzájárul a tájépítéshez és fontos szolgáltatást jelent a biotermékek vásárlóinak, akik az árakban elismerik a munkaerő magasabb költségét. Mindenesetre óvatosan kell kezelni a tájvédelmi programok támogatását, amivel elsősorban a hátrányos termelési adottságokkal, de természeti szépségekkel és gazdag tradícióval rendelkező régiók népességmegtartó képességét lehet elősegíteni. Annak ellenére, hogy a tájvédelem nem igazán agrárpolitikai feladat, mégis beilleszthető a földhasználati politika rendszerébe.

Az EU-ban a jövőben a kereskedelmi farmokat érinti a legjobban a földárak alakulása. A mezőgazdasági támogatások következménye a magasabb földár, ugyanis a jövedelem garantálásával csökken a kockázat és emelkedik a föld értéke. Ez ment végbe az EU-ban is, ahol a magas agrártámogatás beleágyazódott a földértékbe, és szinte megfizethetetlen földárak kialakulásához vezetett.

1. táblázat

A termőföld ára az egyes országokban az 1990-es évek első felében

Ország	Dollár/ha
Japán	250 000
Hollandia	23 500
Németország	19 800
Új-Zéland (legelő)	16 100
Egyesült Királyság	11 400
USA	6200
Ausztrália	4200
Kanada	3000
Argentína	2100

Forrás: Knight-Frank Property Management. UK, 1996.

A különböző országok földárait összehasonlítva kitűnik, hogy óriási különbség tapasztalható a termőföld költsége vonatkozásában (lásd az *1. táblázatot*). Ausztráliában és Kanadában kevés csapadékot kap a termőföld, ezért viszonylag alacsony földárak alakultak ki. Új-Zélandban az ázsiai országokba irányuló nagyobb tejtermékexportnak

köszönhetően az utóbbi időszakban nőtt a földár. Japánban viszont nagyon szűkös a mezőgazdasági terület, aminek következtében nagyon magas árak jellemzőek a földpiacon. A felsorolt tényezők mellett a földárakat az egyes országokban leginkább a támogatások befolyásolják. A mezőgazdasági kereskedelem liberalizálásával előreláthatólag Argentínában emelkedik, ugyanakkor Japánban és az EU-ban csökken a földár (az európai piac földrajzi közelsége miatt az EU-ban a földárak az agrárkereskedelem liberalizálásával is magasabbak lesznek, mint például Argentínában). A földárak csökkenése azt jelenti, hogy a mezőgazdasági jelzáloghitel jelzálogértéke is csökken, de a hiteltörlesztés nagysága változatlan marad.

A földérték csökkenésének problémájával az USA-ban és bizonyos mértékig Japánban is szembe kell nézni. Az amerikai farmerek 7 éves (1996–2002) átmeneti időszakra szóló támogatása tulajdonképpen nem más, mint a csökkenő földárak ellensúlyozása. Ezzel is megkönnyítik a farmerek alkalmazkodását az új kihívásokhoz. Japán kötelezettséget vállalt, hogy 60 milliárd dollár kompenzációt fizet a farmereknek, ha egyetértenek a rizspiac megnyitásával a hazai rizsfogyasztás 3 százaléka erejéig (jelenleg már 5 százalék ez az érték). Túlságosan nagy összegnek tűnik ez a támogatás 3,5 millió farmer számára, még akkor is, ha a rizsimportra vonatkozó hagyományos tilalom feloldása hirtelen megváltoztatta a mezőgazdasági jövedelemszerzés kilátásait. Ettől függetlenül e támogatás a csökkenő földérték kiváltását hivatott szolgálni.

Az EU-ban is hasonló módon kompenzálják a kereskedelmi farmokat a múltban tett ígéretek visszavonásának következményei miatt (1992. évi Közös Agrárpolitika-reform, Agenda 2000). A gyakorlatban racionális megközelítést igényel a korábbi magas ártámogatási és jövőbeni exportorientált politika közötti átmenet kezelése, mert már eddig is egy sor járandóságról való lemondásra kényszerültek a farmerek. A megoldás politikai, de kompenzáció nélkül a farmerek jogi és politikai értelemben is ellenállnak a változásnak. A földárak csökkenésének ellensúlyozására nyújtott átmeneti támogatás indokoltnak látszik a mezőgazdasági kereskedelem további liberalizálása érdekében.

Irodalomjegyzék

Anderson, K. et al., [1996]: Asia-Pacific Food Markets and Trade in 2005. A Global Economy-Wide Perspective. Adelaide, Australia, Center for International Economic Studies, University of Adelaide.

Avery, D. T. [1997]: Environmentally Sustaining Agriculture. *Choices*, American Agricultural Economics Association, Ames, IA, First Quarter.

How Efficient are Modern Cultivars? Secretariat for the Consultative Group on International Agricultural Research, Washington, D.C. CGIAR News, 4. 2., 1997. április.

Kiss J. – Tóth P. – Zelnik I. – Mellenck, E. B. [1995]: Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának reformja és hatása a magyar mezőgazdaságra. Budapest, MTA Világgazdasági Kutató Intézet, kézirat.

Popp J [1997]: Változások az USA agrárpolitikájában. *Gazdálkodás*, 3. szám.

Ruggero, R. [1997]: The High Stakes in World Trade. *The Wall Street Journal*, április 28. A 18.

Tracy, M [1964]: Agriculture in Western Europe. New York, Praeger.

Who are the Vegetarians? *Vegetarian Times*, 1992, 72.